

PSYCHOLOGY

Вплив соціалізації на творчу реалізацію особистості

Л. Б. Калюжна,* Л. О. Пашіс

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна

*Corresponding author. E-mail: kwnlaw@ukr.net

Paper received ; Accepted for publication .

Анотація. Стаття присвячена дослідженню значення процесу соціалізації в житті людини, ролі соціального середовища в забезпеченні цього процесу, умов успішної адаптації та дезадаптації індивіда; аналізу впливу психотравмуючих ситуацій та страхів, як їх похідних, на ранній розвиток дитини, формування особистості та її подальшу творчу реалізацію

Ключові слова: творча особистість, травма, страх, самовираження, соціалізація

Наукові дослідження проблем соціалізації та соціальної адаптації особистості підтверджують визначальну роль індивідуального емоційного досвіду дитинства у становленні людської особистості. Сучасне бачення оптимального сприятливого середовища та умов сприятливих для повноцінного розвитку творчої особистості ґрунтується на визнанні необхідності для новонародженої дитини знаходитись в постійній безперервній взаємодії з близькими, емоційно-значущими людьми, вплив яких забезпечує нормальний психічний розвиток індивіда.

Основою соціалізації дитини є ідентифікація з іншими, яка є психологічним процесом, що відбувається не в реальному фізичному просторі, а в суб'єктивному просторі дитини. Діти значною мірою ідентифікують себе із турботливими, доміантними та владними батьками. Емоційні реакції дітей на першому році життя викликані спілкуванням з дорослими, при цьому превалюють позитивні емоції. На думку О. Подьякова соціальна взаємодія може не лише підтримувати та допомагати, але й гальмувати, стримувати та протидіяти процесу розвитку та навчання [7].

Г. С. Саллівен вважав, що формування узагальненого змісту світу відбувається під впливом «значущого іншого» (матері), комплементарності форм її поведінки та базових потреб дитини. Здорова дитяча особистість формується під впливом матері, головна потреба якої – турбота про дитину, що забезпечує успішну соціалізацію та повноцінний розвиток. Вчений виявив значні відмінності між дітьми, які виховувалися турботливими матерями та тими, які у ранньому віці переживали постійний стан тривоги через відсутність материнського піклування та успішністю їхнього подальшого життя [9].

К. Хорні вважала задоволення потреби дитини у безпеці особливо важливим. За умов щирої безумовної любові, відданої турботи, психологічної близькості та фізичної присутності поряд з немовлям у дитини формується відчуття психологічної безпеки. Нівелювання цієї потреби має наслідком формування у дитини «базальної ворожості». Дитина, яка знаходиться у цілковитій фізичній та психологічній залежності від батьків, не може виявляти власну ворожість, підміняє її «базальною тривогою», результатом якої є відчуття ізольованості, самотності, покинутості, що призводить до невротизації [10].

Процес соціалізації необхідний для психіки дитини: спочатку дитина, а потім доросла людина інтроектують соціальний зміст у внутрішній суб'єктивний світ як набутий досвід у певний проміжок часу. Креативна відповідь зі сторони дитини на зовнішні чи внутрішні подразники чи впливи, з використанням усіх наявних на той момент ресурсів, спрямовується на подолання втручання або шляхом плавної асиміляції нової інформації, або шляхом травматичної акомодатії вимог від втручання через реорганізацію встановлених патернів внутрішнього буття. Таким чином, асиміляція нових ситуацій чи акомодатія розглядаються як нормальні універсальні процеси розвитку. Асиміляція не вимагає процесу посттравматичного відновлення чи реконструкції на відміну від акомодатії. Мова іде про те, що під час нормального розвиваючого навчання дитина постійно має асимілювати нову інформацію в уже наявний у неї внутрішній світ та в процесі акомодатії перетворювати його установлені риси, щоб задовольнити потребу захисту від внутрішнього чи зовнішнього втручання. Цей процес внутрішньої перебудови існуючих власних зразків досвіду побудови стосунків з метою акомодатії вимог зовнішнього впливу реальності вчений L. Hedges вважає процесом зцілення від впливу травми. Обидва процеси як асиміляції, так і акомодатії вважаються нормальними та універсальними та обидва можуть забезпечувати людину здоровими та стимулюючими викликами. Але акомодатія також може виконувати роль травмуючих ударів у розвитку стосунків, які здатні до спустошувального накопичення [12].

Психологи довели людський імператив в міжособистісній та інтрасуб'єктивній сфері, тобто життя людини, в усі часи включається у сферу соціальних (міжособистісних) та внутрішньосуб'єктивних стосунків. Важливо зазначити, що особистісні ідентифікації – гендер та інші – існують як внутрішні захисні структури, які утворюються під впливом травмуючого досвіду.

А. Балінт в подальшому розширює рамки розуміння людської ідентифікації як такої, що базується на інтерналізації впливів пережитих внутрішньо-особистісних втручань у організований особистістю суб'єктивний світ власного досвіду. Науковці, які досліджують гендерні ідентифікації, зазначають, що існуючі бінарні у межах культури визначення гендеру

чинять травмуючий вплив на всемогутню та всезнаючу самість: «Я можу бути будь-ким і всім, не просто хлопчиком чи дівчинкою». Слідом за А. Фрейд та А. Балінт, L. Hedges вважає, що індивідуальна людська свідомість формується згідно з власною структурою, яка визначається природою та вихованням такою ж мірою, як і внутрішніми зразками побудови міжособистісних стосунків; визначає структури як сформовані завдяки доленосній взаємодії з впливовими сформованими внутрішніми особистісними силами, сильнішими ніж свідомість [12, с. 28].

Приходячи у світ дитина устанавлює контакт із зовнішнім світом з інтересом, допитливістю та ентузіазмом, з надією, що її контакт буде помічений, прийнятий і задоволений для забезпечення відчуття безпеки та особистісного розвитку. В кожному випадку з новонародженим ця потреба задовольнялася багаторазово, але встановлення контакту для урізноманітнення стосунків часто буває зруйнованим, що завдає болю дитині. Еволюція передбачає для кожного цілий ряд перешкод, але очевидним є те, що для вирішення кожної проблеми потрібні певні емоційні та енергетичні затрати. У процесі росту та розвитку такі затрати зростають і накопичуються.

Існують різноманітні травмуючі впливи різної міри та глибини втручання, існують різні рівні індивідуальної готовності протистояти зовнішньому впливу, які або можуть бути стимулюючим викликом до творчого розвитку чи прискорювати катастрофічну поразку і руйнацію особистості. Вплив різноманітних занадто стимулюючих втручань є різним в різний час і на різних стадіях людського розвитку. Більш того, різні люди по різному реагують на різні травмуючі впливи, одні – шляхом асиміляції, а інші мають досвід травмуючої акомодациї.

Концепція «кумулятивної травми напруги» була вперше представлена психоаналітиком М. Khan. Він зазначав, що окремі діти народилися в середовищі, де стосунки просто не підходили їх характеру, ситуація, яка мала результатом постійні напружені травматичні адаптації між немовлям та людиною, яка його доглядає. Він схилився до думки, що кумулятивна травма напруги може бути загрозливою для розвитку дитини, як і багато інших внутрішньоутробних травм та подій. Дослідники поступово визнали той факт, що повторювані травми є не лише нормальними та очікуваними, але й необхідними для здорового розвитку, Khan вважав, що вплив нормальних травм розвитку є кумулятивним весь час подальшого життя [11].

L. Hedges вибрав назву для універсальних страхів у стосунках, які формуються в результаті кумулятивних травм – «7 смертельних страхів», так як їх тривалий вплив може розглядатися як нездоровий та загрозливий для життя. Історія адаптації починається з раннього віку, одна травматична адаптація накладається на іншу, створюючи складну кумулятивну ситуацію досвіду.

Кожна людина може мати жахливі спогади з попередніх років життя, що спливають на поверхню у відповідь на цей жахливий момент. Коли їх запитати де в тілі вони відчували біль, агонію і жах, кожен міг напевне ідентифікувати, які частини тіла перебували

під ударом. У когось був біль у грудях, у інших – головний біль, напружені щелепи, біль в спині, в суглобах, приступи астми чи будь-який інший варіант соматичного розладу.

Травма дитинства заважає побудові близьких стосунків в майбутньому і спричиняє актуалізацію цілого ряду страхів, на подолання яких витрачаються значні запаси психічної енергії.

Відомо, що хронічна напруга позбавляє енергії і робить свій внесок у розвиток таких сучасних хвороб як хронічна втома, гіпертонія, ожиріння, цукровий діабет, але неусвідомленим є факт, що все почалося зі скорочення м'язів, спричиненого страхом стосунків в ранньому дитинстві і знаходить вияв у психічних та соматичних реакціях. Ці ранні травматичні реакції стали відображенням страхів та креативними звичними відповідями на виклики щоденного життя і можуть обмежувати людські стосунки та досвід на всіх рівнях розвитку.

Із плином часу вони можуть навіть призводити до погіршення стану організму, яке загрожує здоров'ю, благополуччю та довголіттю. Напруга м'язів від невіршеної емоційної травми була основою терапевтичної роботи з тілом протягом століття. Зрозумілим є те, що соматична напруга походить від дитячих страхів у стосунках. Наприклад, якщо дитина постійно потребує контакту і уваги, а найближчі люди не відповідають, у неї з'являвся страх, що її потреби ніколи не будуть задоволені. Коли дитя наказують за самоствердження чи спробу захистити власні інтереси, у нього з'являвся страх, що світ не дозволить йому бути самим собою. Коли дитяча безпосередня всеохоплююча радість вступає у конфлікт із соціальними нормами, у дитини з'являється страх, що вона не зможе жити весело і бути повною мірою живою.

Відомо, що страх може утримувати від ушкодження, але страх також може заблокувати прояв істинних потреб людини. Страх, що ґрунтуються на кумулятивних травмах розвитку, обмежують і паралізують індивіда багатьма способами.

Пригнічення цих страхів та «незнання» про них знаходять вияв у хронічній напрузі та болю без очевидної фізичної причини. Людині може здаватися, що вона за звичкою уникає близьких стосунків, причина цього – страх (породжений кумулятивною травмою, прихованою в минулому), який гальмує творче самовираження та пригнічує пристрасні емоції в теперішньому.

«Сім смертельних страхів», які досліджує L. Hedges постають із семи видів складних стосунків (травм), з якими особистості доводилося боротися у процесі зростання. Він виділяє наступні сім небезпечних для людського розвитку страхів, які виникли в результаті психічних травм у процесі соціалізації:

1. Страх самотності. Людина ненавидить, коли тягнеться до світу і не знаходить нікого, хто б міг відповісти на її потреби. Вона боїться ігнорування, самотності, вважатися неважливою.

2. Страх зв'язку (прив'язаності): Через жахаючий та болючий досвід минулого бути емоційним та близьким до інших небезпечно. Життєвий досвід залишив людину з відчуттями, що світ не є

позбавленим загроз. Людина боїться болю і відстороняється від близьких стосунків.

3. Страх покинутості: Після емоційної прив'язки чи зв'язку з кимось особистість боїться бути покинутою з її потребами чи бути поглинутою потребами іншої людини. У будь-якому випадку особистість відчуває, що світ – не місце для залежності, що особистість живе у небезпеці емоційної покинутості. Людина може стати нав'язливою або занадто незалежною, чи поєднувати обидві якості.

4. Страх самоутвердження: Діти всі пережили відчуження і навіть покарання за самовираження, яке не подобається іншим. Таким чином вони можуть навчитися боятися виражати себе чи виражати власні потреби у стосунках. Відчувають, що світ не дозволяє їм бути справжніми. Вони можуть або припинити виражати себе або ж виражати себе, маючи потребу помсти.

5. Страх недостатнього визнання(прийняття): Коли особистість отримує недостатньо прийняття і визнання потрібного у стосунках, має відчуття, ніби її не бачать і не помічають, хто вона є. Людина боїться, що інші не поважатимуть і не любитимуть її, якщо вона не буде такою, якою хочуть її бачити. Може постійно працювати, щоб її помітили інші або здатися з почуттям гніву, приниження, сорому.

6. Страх поразки та успіху: Коли людина любила когось і втратила, намагалася перемогти і програла, вона може знову відчути болючий досвід змагання. Коли вона мала успіх чи перемогла – можливо за чийсь інший рахунок – може відчувати провини чи страх помсти. Таким чином людина вчиться приховувати істинні наміри чи почуття в любові і в житті, не ризикуючи зазнати ні успіху, ні поразки. Особистість може відчувати, що світ не дає їй можливості самоздійснення. Людина може почуватися винною або боятися самореалізації.

7. Страх бути повністю живим: Дитяча нестриманість, творча енергія, радість від життя неunikно конфліктує з сім'єю, роботою, релігією, суспільством. Дитина приходиться до переконання, що повинна урізати життєвість, щоб відповідати очікуванням і потребам світу. Вона відчуває, що світ не дозволяє бути повністю радісною і пристрасно живою. Замість реалізації життя на повну з усією наявною енергією, дитина здається, підкоряється посередній конформності, впадає у «живу смерть». Страх бути цілком живими збіднює стосунки [12, с. 76-77].

Кумулятивний ефект травми, що постійно переживалася під час дорослішання та проживання життя, є набором соматичних та фізичних обмежень та соматичних реакцій, що зменшують життєрадісність, загрожують здоров'ю, обмежують різноманітність стосунків, як і тривалість життя.

Сім страхів демонструють себе на відповідних рівнях організації буття: на рівні організуючого досвіду проявляються страх самотності та страх створення зв'язків, на символічному – страх покинутості та страх самовираження, під час спілкування з іншими – страх бути неприйнятним, на рівні незалежного досвіду – страх невдачі та успіху та страх бути повністю живим.

Соціалізація є складним процесом, який є в одних випадках взаємодією, що проєктується, продумується, стимулюється та контролюється з боку батьків, а в інших – цілком спонтанною. Дія різноманітних чинників, які перешкоджають успішній соціалізації, унеможливує успішну адаптацію до мінливих життєвих умов, пошук власного місця в соціальному просторі, успішного досягнення поставлених цілей та вирішення будь-якої проблемної ситуації.

Адаптація дитини у соціумі відбувається шляхом пристосування до існуючих обставин, змінювання себе або через реорганізацію середовища чи втечу з нього (А. Налчаджян та І. Дерманова) [6; 2]. Людина, яка має відмінні від прийнятих у суспільстві цінності та моральні установки не приймається ним, займає позицію аутсайдера або вважається безумною [6].

Збереження власної індивідуальності під час адаптації до життя у соціумі є першочерговим завданням для творчої особистості разом із продовженням творчого розвитку (концепція самоактуалізації А. Маслоу [4]). Така адаптація може бути або нонконформістською або новаторською. Нонконформістська адаптація передбачає вирішення проблемних ситуацій за рахунок нівелювання суспільних норм та умовних цінностей середовища, такий спосіб зазвичай виявляється девіантним. Новаторська або творча адаптація передбачає вирішення проблемних ситуацій новим способом, який забезпечує появу нововведень та нових суспільних чи культурних цінностей [3, с. 12]. Самоусунення з середовища, як спосіб адаптації до нього, використовується за умов неприйняття суспільних цінностей особистістю, неможливості змінити середовище чи пристосувати його до власних потреб. А. Налчаджян [6] зазначає, що патологічна адаптація є окремим різновидом, спричиняє появу акцентуацій характеру, невротичних станів і відбувається за допомогою деструктивних захисних механізмів. Досить часто дезадаптована творча особистість нездатна пристосуватися до власних потреб та вимог середовища, будучи соціалізованою (А. Налчаджян, М. Ромм) [6; 8].

Прагнення до самореалізації та самовдосконалення є визначальними у діяльності творчої особистості (М. Волах, Н. Коган, Д. Боговяленка) [1]. У процесі соціалізації творча людина особливо гостро переживає конфліктні ситуації, емоційно реагує на них, потім перетворюючи їх у сюжети п'єс, романів, повістей, мистецьких полотен, інших творів мистецтва.

Кожна людина з моменту народження має належний потенціал для гармонійного фізичного, психічного та творчого розвитку. Але несприятливим вихідним фактором для формування і розвитку особистості дитини ще у перинатальному періоді є небажаність, випадковість чи розрахунок у її народженні, сприятливим – зріле бажання двох психологічно цілісних та люблячих людей маги дитину.

Соціалізація трактується науковцями як двосторонній процес, але найбільш активним учасником в період раннього дитинства є дорослий. Суб'єктивна картина дитячого світу формується під свідомим чи неусвідомлюваним впливом значущої дорослої людини. Саме близькі дорослі люди є авторитетними

зразками для копіювання нових форм поведінки. Характер та стиль взаємодії дорослого з дітям набуває особливого значення. Нормальний розвиток дитини та формування почуття безпеки обумовлюються батьківським прийняттям та любов'ю. Явне відторгнення спричинює агресивність, емоційне недорозвинення та девіантну поведінку. Соціальна ізоляція та емоційна деривація, які переживає індивід у ранньому віці унеможливають формування власної ідентичності, є травмуючим досвідом, причиною виникнення страхів,

Творча особистість має нестандартне мислення, розвинену інтуїцію та творчу фантазію, вміє передбачати, спонтанно та продуктивно вирішувати складні життєві ситуації. Здатність сумніватися та піддавати власному аналізу загальноприйнятій істині, розвинена фантазія та устремління вирішувати проблемні ситуації у незвичний спосіб спричинюють нерозуміння та недоброзичливість соціального оточення, унеможливають комфортне спілкування, що

призводить до ізоляції творця від суспільства, колег, рідних.

Багато досліджень демонструють, що дошкільнята з яскраво вираженою творчою складовою особистості мають проблеми у спілкуванні з учителями, піддаючи сумнівам авторитетні судження, мають власні цінності, які не завжди відповідають суспільним, мислять творчо і роблять непередбачувані вчинки [5]. Унікальність, нонконформізм, автономність у судженнях та уподобаннях обдарованої дитини не приймається і не підтримується педагогом. Намагання вчителя обмежити дитину певними рамками негативно впливає на творчу особистість.

В сучасній психологічній науці мало вивченими є внутрішньо-психічні та культурні детермінанти творчої діяльності в ранньому дитинстві, вплив соціального досвіду на формування творчої особистості, психологічні фактори та механізми життєтворчості, що зумовлює необхідність подальшого дослідження в цій царині.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боговяленская Д. Б. Психология творческих способностей. – М.: Академия, 2002. – 320 с.
2. Дерманова И. Б. Типы социально-психологической адаптации и комплекс неполноценности / И. Б. Дерманова // Вестник СПбГУ. – 1996. – Сер. 6. – Вып. 1. – № 6.
3. Коноплева Н.А., Гаранина Е.Ю. Творческая личность в современном обществе. Гендерный и кросскультурный аспекты. – Владивосток: Дальнаука, 2007. – 361 с.
4. Маслоу А. Психология бытия. М.: Рефл-бук, 1997. – 304 с.
5. Матюшкин А. М. Концепция творческой одаренности / А. М. Матюшкин // Вопросы психологии. 1989. – №6. – С. 29-33.
6. Налчаджян А. А. Социально-психологическая адаптация личности (формы, механизмы и стратегии) /А. А. Налчаджян. – Ереван: Изд-во А. Н. Арм. ССР, 1998. – 263 с.
7. Подъяков, А. Н. Проблемы изучения исследовательского поведения: Об исследовательском поведении детей и не только детей. М.: Рос. психол. об-во, 1998. 189с.
8. Ромм М. В. Адаптация личности в социуме: Теоретико-методологический аспект / М. В. Ромм. – Новосибирск: Наука; Сибирская издательская фирма РАН, 2002 – 285 с.
9. Салливан Г.С. Интерперсональная теория психиатрии. – СПб.: «Ювента». М.: «КСР+», 1999. – 347 с.
10. Хорни К. Невротическая личность нашего времени. М.: Прогресс: Универс, 1993 – 480 с.
11. Khan, M. M. R. (1963). The concept of cumulative trauma. Psychoanalytic Study of the Child 18:286-306. New York: International Universities Press.
12. 2015 Lawrence Hedges Facing our cumulative development trauma e-Book 2015 International Psychotherapy Institute.

REFERENCES

1. Bohoyavlenskaya D.B. The psychology of creative abilities. – M.: Akademia, 2002. – 320 p.
2. Dermanova I. B. Types of social-psychological adaptation and complex of inferiority / I. B. Dermanova // Vesnik SPbGU. – 1996. – Ser. 6. – Iss. 1. – № 6.
3. Konopleva N.A. Garanina N.A. Creative personality in modern society/Gender and cross-cultural aspect. – Vladivostok: Dalnauka, 2007. – 361 p.
4. Maslow A. Toward a psychology of being. M.: Refl-buk, 1997. – 304 p.
5. Matushkin A. M. The concept of creative giftness / A. M. Matushkin // Voprosy psichologii . 1989. – №6. – P. 29-33.
6. Nalchadzhan A. A. Social psychological adaptation of the personality (forms, mechanisms and strategies) /A. A. Nalchadzhan. – Yerevan: Izd-vo A. N. Arm. SSR. 1998. – 263 p.
7. Podyakov A.N. Problems of creative behaviour studying: About behavior of children and not only children. M.: Ros.psihol.ob-vo, 1998. 189p.
8. Romm M. V. Adaptation of a personality in the socium: Theoretical methodological aspect / M. V. Romm. – Novosibirsk: Nauka; Sibirskaya izdatelskaya firma RAN, 2002 – 285 p.
9. Sullivan, H. S. The interpersonal theory of psychiatry. – SPb.: «Yuventa». M.: «KSP+», 1999. – 347 p.
10. Horney K. The Neurotic Personality of our Time. M.: Progress: Univers, 1993 – 480 c.
11. Khan, M. M. R. (1963). The concept of cumulative trauma. Psychoanalytic Study of the Child 18:286-306. New York: International Universities Press.
12. Lawrence, H. (2015) Facing our cumulative development trauma. International Psychotherapy Institute.

Influence of socialization on the creative realization of a personality

L. B. Kaliuzhna, L. O. Pashis

Abstract. The paper discusses the meaning of socialization in the life of a personality, reveals the role of social environment in this process, the conditions of successful adaptation and social maladjustment of an individual, analyses how psychological traumas and fears influence child's early development and further creative activity.

Keywords: creative personality, trauma, fear, self-expression, socialization.

Влияние социализации на творческую реализацию личности

Л. Б. Калюжна, Л. А. Пашис

Аннотация. Статья посвящена исследованию значения процесса социализации в жизни человека, роли социального окружения в обеспечении этого процесса, условий успешной адаптации и дезадаптации индивида; анализу влияния психотравмирующих ситуаций на раннее развитие ребенка и страхов, как их производных, на личность и ее дальнейшую творческую реализацию

Ключевые слова: творческая личность, травма, страх, самовыражение, социализация.